

FORUM för
TRÄDGÅRDS
HISTORISK
FORSKNING

Bulletin

12 År 2001

Redaktören har ordet

Nu när sommaren står för dörren, börjar för många av oss den intensiva fältsäsongen när de trädglädjar och parklandskap vi ägnar våra forskarmödor åt äntligen ska upplevas på platsen.

Till redaktörens oförställda glädje har även i år bidrag till *Bulletinen*, stora som små, strömmat in under hela våren med ett varierat och innehållsrikt sammar som följd. Den uppmärksammade läsaren kommer att lägga märke till att radanmälningarna av nya boktitlar har förväntat till förmån för lite längre anmälningar. På så sätt får läsaren en rekommendation, medan övriga titlar i bokfloden lätt flogas in med olika typer av sökning direkt från den egna datorn. *Bulletin* nummer 12 innehåller också flera längre bidrag bland annat rörande pågående större forskningsprojekt. Under rubriken *Rapporter* ryms sammanfattningar av de teori- och metoddiskussioner som följdes vid årsmötet i Göteborg i november 2000. Återstående rapporter därifrån kommer i nästa nummer av *Bulletinen*.

All korrespondens rörande *Bulletinen* tas tacksvart emot på e-postadress asa.abildo@ipul.su.se. Vi riknar med att även nästa *Bulletin* kommer ut i pappersformat och önskar bidragen till ovanstående mailadress **senast 1 september 2001**.

Uppropet om vänbok till Suse Zachrisson, som bilagts *Bulletinen*, har för Forumns medlemmar utsträckt anmälningstid.

En god och innehållsrik sommar önskas medlemmar och prenumeranter

Red.

Forumnytt

Under våren har Forumns styrelse hållit ett längre arbetsmöte för att sammanfatta de gångna fem åren av Forumns verksamhet och diskutera den framtida verksamheten. En viktig del av diskussionerna rörde sig kring årsmötets uppdrag till styrelsen att förbättra föreningens kommunikation, bl a genom inrättandet av en hemsida. Arbetsmötet, som hölls på Krapperrap, gjordes möjligt genom ett generöst ekonomiskt bidrag från Oyllerstederska Krapperrapsstiftelsen.

Forumns årsmöte 2001 äger rum onsdagen den 24 oktober hos Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien i Stockholm. I samband med årsmötet håller Forum ett seminarium på temat **Trädgårdar och resande**. Se vidare i det *call for papers* som bilagts till medlemmarna. Ett Trädgårdshistoriskt forskarregister är under utarbetande. I registret, som kommer att göras tillgängligt via Forumns hemsida, kommer alla medlemmar att kunna presentera sig med forskningsinriktning och enkla nyckelord. Ett enkelt formulär, bilagt till alla medlemmar, är en första början och kommer att ligga till grund för det arbete med hemsida och forskarregister som kommer att påbörjas under sommaren. Vi hoppas att forskarregistret kommer att förstärka Forumns nätverk och vara en god och fruktbär link till oss själva.

Our **English-speaking members** are kindly requested to turn to the secretary or the editor on any of the addresses below for information about the new *Forum Register of Garden History Research*, soon to be made available on the web.

Betalning av årsavgifter

Kassören vill påminna om att det är hög tid att betala in medlems- och prenumerationsavgifterna för år 2001. Medlemsavgiften är 200 kronor, prenumerationsavgiften 150 kronor för enskilda och 200 kronor för institutioner. Observera att vi inte skickar ut några inbetalningstalonger i år, utan det ordnar ni själva. Postgirokontot är 41 14 60-9. Glöm inte att ange namn och adress på talongen, så vi kan se vem pengarna kommer från. Detta gäller även de medlemmar som betalar avgiften via arbetsplatsen. Om det är någon som inte längre önskar kvarstå som medlem eller prenumerant vore vi tacksamma om detta kunde meddelas kassören (nolin.catharina@telia.com eller Catharina Nolin, Stopvägen 58, 168 35 Bronnäs, 08-25 93 29).

Forum för trädgårdshistorisk forskning

Information och ansökan om medlemskap till Forum:
C/o Åsa Ahlstrand, Brännkyrkagatan 36, 118 22 Stockholm,
tel: 0708-83 90 95, e-post: asa.ahlstrand@ipul.su.se
Anprenumeration på *Bulletinen* på pg 41 14 60-9:
privatpersoner 150,-, institutioner 200,-.
Redaktion:

C/o Åsa Ahlstrand, Lärkstigen 7, 255 91 Helsingborg. Bidrag
bedst via e-post: asa.abildo@ipul.su.se.

Kalendarium

8-9 juni 2001 *Getting it right. Landscape detailing for Historic Parks and Gardens Conference on Conceptual Detailing.* The Architectural Association School of Architecture, London.

The Heritage Lottery Fund's Urban Parks programme has put appropriate detailing at the forefront of present landscape issues. Recent restoration schemes by The National Trust and others, as well as television programmes have also highlighted the subject. The conference will look closely at historic detailing in historic parks and gardens.

Speakers: David Jacques, Lorna MacRobie, Mark Laird, Kom Legate, Jan Woodstra, Brent Elliott, Isabelle von Groeninga, Ada Segre, Stephen Anderton, Edward Diestelkamp, Stuart Harding, Peter Inskip, Hazel Conway.

Symposium fee 2 days £90 or £50 per day.

Applications should be sent to The Co-ordinator, Garden Conservation, Architectural Association, 36 Bedford Square, London WC1B 3EJ by Monday 7 May.

6-7 sept 2001. Nordiskt slott- og herregårdssymposium: *Herregårde i Norden.* Godsadministration, bevaring og kulturmiljø. Henvendelse til Britta Andersen, Museumsinspektør GI, Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum Røndervej 2, D-8963 Auning. Tlf. nr. 86483001 Fax nr. 86483181 e-post: gi.estrup@euroconnect.dk

Rapporter

Nedan följer sammandrag av de diskussioner kring valda texter som fördes vid Forums seminarium i Göteborg 17 november 2000.

Filosofisk dialog som forskningsmetod

Katja Grillner presenterade sin doktorsavhandling *Ramble, linger, and gaze: Dialogues from the landscape garden* (abstract publicerades i flera Bulletiner) och sin egen bakgrund i arkitekturteoretisk forskning vid McGill University i Montreal. Huvudtitlarna som avhandlingen tar sig an är:

Kan man följa upplevelsen av landskapsparkens tidliga rum? Och kan man, i samma ögonblick, reflektera kring just denna fråga? I doktorsavhandlingen görs ett försök att språkligt gestalta ett landskap genomkonst av dialoger om dessamma. Avhandlingen är en berättelse. Den utspelar sig i Hagley Park, en sjuttonhundratalspark strax söder om Birmingham som anläggs i en existerande jaktpark på 1740-talet. I texten iscensätts ett möte mellan

Grillners (arkitekturforskarens) alter ego och de två trädgårdsteoretikerna Thomas Whately och Joseph Hoely. I sina respektive verk (*Observations on Modern Gardening* 1770, och *Letters on the Beauties of Hagley, Epsil, and the Leasowes* 1777) arbetar de på olika sätt med poetiska och litterära beskrivningar av landskapsparkeer, och beskriver bland annat Hagley Park. Under en dags gemensam promenad i parken skildras i avhandlingen de tre karaktärernas olika upplevelser och deras filosofiska dialog kring landskapsparkens uttryck och representation. Avhandlingen består i sin helhet av olika lager av text där dialogen är primär, men kompletteras av ett omfattande fotostystem, en analyserande efterskrift, och en källkritisk essä.

Maria Flöck refererar diskussionen:

Kjell Landquist: Har mycket ser och förstår du som Whately och Hoely? Har mycket av texten är från insidan och har mycket från utsidan?

Katja: Jag beskriver inte upplevelsen utan mer inlevelsen. En ensam forskare men fler samsalspartier. Tror mig ha trätt in i tiden, men tar samtidigt steget utanför i efterskriften. Paradoxen i efterskriften är att jag hävdar att parken, i analogi med ett kunskapsfält, är omöjlig att totalt överblicka. Den kan upplevas bara genom erfarenhet, genom att samla instrycken till en berättelse.

Kjell: Kan du jämföra med Peter Englands historiebrevningar eller Jan Guillous romaner? De framställer historiska personer, men är inte i samtal med dem.

Katja: Genom att det finns en notapparat erbjuder man ju både historisk upplevelse och inlevelse samtidigt finns möjligheten att granska. En annan forskare kan göra samma resa men komma till ett annat resultat. Guillou har ett politiskt budskap, han vill skriva om nationen Sveriges historia och peka på dess mångkulturella bakgrund.

Kjell: Ditt val av forskningsobjekt är viktigt, du har ju också ett budskap.

Katja: Förordet har direkt tilltal för att engageman läsaren i idéerna, leda läsaren in i diskussionen med hjälp av en historiskt material.

Badeloch Noidas: Presenterar du typiska representanter för 1700-talets och 1900-talets människor? Är de generaliseringar av hur människor vid den tiden brukade vara?

Katja: Först försökte jag använda typiska karaktärer men det fungerade inte. Det blev ytligt, mer förtvålade meningar istället för en forskningsprocess. Istället gör jag undersökningen genom texten, dialogen. Om man jämför med hur J.D. Hunt beskrivit landskapsparkens olika skeden så ligger både Hoely och Whately mellan det allegoriska och det pittoreska. Ingen av dem står för något typiskt. Att jag engagerade mig själv samtidigt som en gestaltad person var viktigt för skrivprocessen.

Lena Landgren: Valet av dialogform var det bara ett experiment? Den sokratiske

dialogen har ju använts på olika sätt tidigare bl a i psykoterapi. Är sokratisk dialog aktuell just nu?
Katja: Om man tittar på användningen av ord och begrepp vid olika tider. Om man använder begreppen i dialogen, kommer man li dem från flera olika håll utan att man behöver definiera dem på bara ett sätt. Dialogformen skapar en närvaro för läsaren i begreppsdiskussionen, man kan pröva rätliga definitioner.

Lena: Är detta vanligt?

Katja: Det är ovanligt att säga att det är en avhandling, men det är en gammal tradition, på 1700-talet var det vanligt men idag är det en ung tradition.

Lena: Det kommer nya avhandlingsformer nu i humaniora bl a samsamlingsavhandlingar. En doktorand ville inte definiera något alls.

Katja: Jag hade prövat samsamlingsavhandling i min livsavhandling men blev inte stöjd med resultatet. Det kräver att man redan från början har en medveten linje i artiklarna. Jag hade en behandlare som hade doktorerat i *creative and critical writing*.

Baddeloch: Kan man använda dialogformen om en annan tid eller i ett annat ämne?

Den är experimentell men passar den bara till 1700-tals material?

Katja: Om man jämför nutidens arkitektur så kan man tydligt se kontrasterna mot 1700-talets. Dialogformen är inte ensamt kopplad till 1700-talsmaterial utan den borde gå att använda på nutida eller 1900-tals teoretiker. Man ger filosofin liv genom dialog men den är inte bunden till ämnet eller tiden. Det är viktigt för mig, att det är ett argument för att det är relevant idag. Madeleine von Essen: Som du beskriver det verkar parkerna nästan som religion, ett politiskt manifest. De har en missionerande ton som liknar funktionalismen.

Katja: Det är intressant. 1700-talet har en större öppenhet jämfört med 1600-talet, mer experimentlusta. Parken bygger inte på någon form av systematisk överblick där man vet i förväg vart man är på väg. Den bygger mer på ett postmodernist tänkande. Den metafysiska dialogen som leder fram till en evig sanning fungerar inte i ett sekulariserat samhälle. Funktionalismen är också sådan och oerbört komplex.

Diskussion över Linda Cabe Halperns artikel: The Uses of Paintings in Garden History

Garden History; Issues, Approches, Methods, 1992.

Cabe Halpern tar i sin artikel upp hur trädgårdens skildrats på stick och målningar från slutet av 1600-talet och fram till 1700-talets slut, och sätter på vilket trädgårdsbilder kan användas för att förstå trädgården, inte bara som topografisk information utan även som idé och som visuell språk.

När Joseph Spence besöker The Leasowes vid mitten av 1700-talet beskriver han det han ser som "pictures" - bildnämnt arrangerade vyer.

Varje typ av trädgård säger oss någonting om den mening dessa trädgårdar hade för sina samtida, det gäller komposition, atmosfär, vyer och detaljer, ett koncentrat av tidens viktigaste aspekter på utformningen.

Sättet att avbilda trädgårdar speglar konstnärernas uppfattning om hur en trädgård skulle se ut mer än hur det egentligen såg ut. Renässansens topografiska fågelperspektiv visar hur anläggningen i sin imponerande omfattning sträcker sig ända till horisonten, och berättar på det viset om ägarens makt.

Under tidigt 1700-tal malar bland andra P.A. Rysbrack i England, serier med porträtt av byggnader med sina trädgårdar. Varje bild visar olika karaktär med varierande komposition, struktur och "befolkning" med besökare och arbetare. Dessa bilder visar den gällande smaken och hur en besökare skulle kunna använda trädgården och vilka aktiviteter som kunde pågå där.

Vid mitten av 1700-talet ser man en förändring i en serie bilder av Richard Wilson där landskapet komponeras in i bilden, vilket leder till ett måleri med pittoreska vyer och promenadvägar i trädgårdslandskapet. Trädgårdsmålningar har använts, säger Cabe Halpern, som viktiga källor för topografisk information i studiet av europeiska trädgårdar men, fortsätter hon, de flesta bilder återger inte vad en besökare skulle ha sett, utan ger tidens viktigaste aspekter på trädgårdens design. Här skall man då tolka målningsarna, går de att använda som källdokument eller speglar de endast den fiktiva bilden av den ideala trädgården?

Genom att jämföra målningar från olika tider från samma trädgård, kan man lära mer om hur trädgårdar uppfattades och användes, än hur de egentligen såg ut.

Målningarna återger snarare afrodnas samtida uppfattningar än klart formulerade idéer och de ger oftast inte någon bra bild då de visar en vy som betraktaren aldrig skulle kunna se, i ett fågelperspektiv.

En konstnär gör först en skiss på platsen innan han senare i sin studio överför det till en målning. Det är då detaljerna från minnet läggs till, då kommer också artistens bild av hur en trädgård skulle se ut.

Skissen är i det fallet mer trovärdig än den färdiga målningen och trycket eller sticket ännu mindre, därför att det produceras för en publik som är mindre familjär med objektet.

Om man betraktar alla de sinnen som involveras i en trädgårdsupplevelse så som man möter det i litteraturen, är målningen ett magert dokument. I diskussionen ställdes frågan om man verkligen använt trädgårdsmålningar i

restaurerings-samband utan kritisk granskning.

Fasan är öppenbar om bilden är en idealisering, eller är det idealbilden man vill återskapa? Det påpekades att det finns bilder av trädgårdar som aldrig existerat, tex en målning över Julita med en trädgård.

Bilderna utgör ändå ett viktigt kunskapsunderlag tillsammans med andra källor. De ger information om trädgården som idé och form, som intellektuell övning genom tiden.

En av de stora källorna för trädgårdshistorisk forskning i Sverige utgör skisserna till Erik Dahlbergs *Svecia Antiqua*. De är mycket olika sinsemellan och återger allt från exakta avbildningar till ren fantasi. De är ml. Kjell Lundqvist landets viktigaste bilder när det gäller trädgården som fysisk företeelse över tiden och har mycket information kvar att ge.

Inger Ernstson

Mara Miller, "Definitions, Examples, and Paradigms", *The Garden as an Art*, Albany 1993.

Boken utgör en bearbetning av Mara Millers avhandling i filosofi med syfte att diskutera hur trädgårdar förhåller sig till andra konstformer. I det inledande kapitlet *Definitions, examples, and paradigms* redogör Miller för de två filosofiska frågor som utgör utgångspunkt för hennes studie: Wittgensteins tanke att vår spelldiga gräns också utgör gränsen för vår oerövad. Miller menar att spelet har sina begränsningar och att spelets egentliga utmanare när det gäller att uppläsa och beskriva världen är konsten. Om trädgårdar definieras som konst utgör de en viktig utmanare till spelet. Den andra grundläggande frågan Miller ställer är om estetisk teoribildning är relevant i förhållande till konst och sättet denna beskrivs och analyseras. Självt vill hon hävda trädgårdar ger vid handen att det inte förhåller sig så.

Miller försöker därefter besvara frågan vad en trädgård är. Hon konstaterar att till skillnad från bildkonst, poesi, musik och arkitektur och natur har filosofer inte ägnat ämnet särskild stor uppmärksamhet. Miller diskuterar begreppet utifrån olika trädgårdsexempel och sår fast att en definition måste bli relativt vid för att kunna gälla. De kriterier som ska kunna ställas på trädgårdar är att de ska:

- innehålla naturelement (sand, vatten, växter, stenar mm)
- vara belägna under bar himmel och/eller utomhus
- innehålla "mer" form än vad som av fysiska skäl är nödvändigt, något som skänker den ett slags mening eller betydelse.

Under rubriken *paradigms* tar Mara Miller utgångspunkt i olika motsattpar för att indela trädgårdar i olika kategorier. I avsnittet *Grand and humble gardens* skriver hon att utmärkande för en *humble garden* är att dess fysiska gränser är uppenbara, men att det är inte enbart är storleken som avgör om en trädgård ska kunna kallas *humble*. Som exempel tar hon Villa Gambetta i närheten av Florens. För att en trädgård ska kunna kallas *grand* krävs å andra sidan en större skala eller fysisk utsträckning. Man skulle kunna sammanfatta Millers diskussion i att små trädgårdar inte kan uttrycka makt. I avsnittet *Formal and informal gardens* för hon fram tanken att formella trädgårdar är utformade icke-intuitivt, vanligen utifrån matematiska principer, medan informella trädgårdar är intuitivt utformade i enlighet med poetiska eller pittoreska idéer eller i ett försök att efterlikna natur. De formella trädgårdarna föreskar enligt Miller tidens gång och därmed värdet av en varierande upplevelse.

Diskussion

Inledningsvis konstaterades att artikeln nu är bortåt tio år gammal och att mycket har hänt inom den trädgårdshistoriska forskningen under den här tiden. Detta gäller t ex inte minst de indelningar som Miller tillämpar på trädgårdskonsten; här känns som om hon sätter upp gränser där skidans egentligen inte finns.

Gruppen diskuterade sedan hur intressant bokens grundläggande frågeställning egentligen är: den om trädgårdar utgör en konstform eller inte. Här gick meningarna isär. Vissa hävdade att det är en omodernt diskussion att försöka definiera vad som är konst. Konstbegreppet kan ju idag omfatta nästan allt. Frågan är också vem som har privilegiet att definiera vad som är konst. Trädgårdar kan inte heller "reduceras" till att bara representera teoretiska idéer. Andra menade att Miller ändå öppnade upp för en diskussion bland forskare att fundera över på vilket sätt trädgårdar skiljer sig från andra konstformer. Det är en nyttig diskussion med ett värde i sig, att fundera på hur trädgårdar skiljer sig från andra konstverk. Det konstaterades att Millers artikel på olika sätt knyter an till John Dixon Huets text och de sju punkter som lyfts fram i denna. Millers definition av en trädgård ansluter således till Dumbarton Oaks idétradition.

Odlandet som aktivitet och dess betydelse för trädgårdsbegreppet underströks i en inlägg. Med den utgångspunkten blir det intressant att fundera över vad som kan vara konst och vad som inte är det. Miller ställer samma frågor av djup existentiell betydelse som John Dixon Huet i *Greater Perfections*. Här verkar det som om trädgårdar blir utan värde när man anser att de inte är konst i sig. Någon menade att en trädgård inte ska behöva stängas in i en definition som "konst". Medan någon annan hävdade att även med en mera bortskaffad utgångspunkt så blir det problematiskt om man inte försöker klargöra vad som är konst och vad som inte är det.

Diskussionen kom också in på de spelkliga problemen kring hur begrepp som trädgård, park och konst tillämpas och hur tillämpningen kan glida mellan språken. Miller behandlar t ex. inte begreppet landskapspark utan *landscape garden*. Gårdgården innebär ju per definition en inhägnad/kringgäddad plats, ändå ska engelskan *landscape garden* och svenskans landskapspark beskriva samma fenomen. Frågan är hur vi som forskare kan avgränsa trädgårdsbegreppet. Miller har valt att utgå från trädgårdens form och gestaltning. Ett annat sätt att studera objektet är ur ett socialt och kulturellt perspektiv, dvs. hur görande och talandet om trädgården definierar och konstituerar objektet och skiftar mellan olika sammanhang. Artikelns uppfattades i sin helhet som ganska grund, men å andra sidan framhölls att kapitlet utgör en introduktion till boken i vilken dessa teman fördjupas. Gruppen avslutade med att konstatera att det är svårt att sätta upp väl fungerande definitioner och göra klassificeringar av trädgårdar och konst.

En sammanfattning av Maria Millers bok finns i *Das literarische Paradies. Gartenkunst im Spannungsfeld von Natur und Gesellschaft. Internationales Symposium, Hannover, 26/27 September 1996. Bodo Lock Noldax, Ann Ahlstedt, Catharina Nollin.*

John Dixon Hunt "Approaches (New and Old) to Garden History"

ur: *Perspectives on Garden Histories*, Washington 1999, pp. 77-90

I den tredelade artikeln "Approaches (New and Old) to Garden History" presenterar fenomenet John Dixon Hunt sina uppdaterade (1999) utgångspunkter för studiet av de historiska trädgårdarna och metoderna för att närma sig eller angripa dessa inom den trädgårdshistoriska forskningen.

I den första delen ställer Hunt den både provocerade och självansakande frågan: Varför behöver vi en (egen) trädgårdshistoria? Ännu, menar Hunt, har å ena sidan aldrig tillerkänts en egen status (sål generis) vid universitet, medan trädgården och trädgårdsvetenskapen utanför akademierna alltid varit stort och där aldrig marginaliserats. Många, och viktiga, arbeten om trädgårdar har också tillkommit utanför akademierna. Vi måste alltså överbrygga klyftan och finna en definition eller snarare en idé om trädgården som är tillräckligt vid och innehållsrik för att rymma alla olika trädgårdsuttryck (elements of gardening). I detta sammanhang konstaterar (och beklagar) dock Hunt att trädgårdsskrivandet ofta svängt från ett analytiskt till ett mer sentimentalt perspektiv. Ett sätt att nå ett fullt erkännande kan vara att studera vad som skrivs om trädgården, på alla sätt och på alla nivåer. - Nyckelordet i denna första del är dock mångfalden, interdisciplinarieten, i närmandet. Denna vilkornar han varit. Vi behöver vara många som tillsammans

och på många sätt argumenterar för trädgården som ett centralt, nödvändigt uttryck av och för kulturellt och socialt liv. Hur som helst, trädgården som en plats för virtuell verklighet står dock högre för Hunt än dess (eventuella) hortikulturella och fysiska dygdet. I artikelns andra del talar Hunt om (kravet på) ännu större ansvar, att sätta de mindre studierna i allt större sammanhang. Exemplifieringen görs huvudsakligen utifrån 1700-talet, dess politiska motsättningar och historieskrivning, och den "klassiska" motsättningen mellan den formella franska trädgården och den "fria" engelska parken. "Vi har inte brytt oss om att revidera våra föreställningar sedan det sena 1700-talet", väner Hunt. Han hävdar att Europa så sent som fram till ca år 1700 inte såg det ensa medel att gestalta och anlägga trädgårdar som överlägset det andra. Till och med André Le Nôtre såg klart trädgårdskonsten som ett medel att representera naturen, antingen symmetriskt eller irreguljärt, allt beroende på kontexten. Ja, även i England, trots nationalismen, bestod toleransen i början av seklet. Ståtet på både tolerans och sunt förnuft kom dock med Horace Walpole, men även Thomas Whately, och 1760-talet. Walpole's *A History of the Modern Taste* utmålas som verket som stadfästar den polariserande (och transfererande) historieskrivningen, vilken utropar den Engelska parken (the English picturesque garden) som den främsta (höjdpunkten, klimaxstadiet) ibland inemåttningar av en plats.... Och få verkade ha vågat ifrågasätta på allvar. Hunt menar emellertid att när andra 1700-talsteoretiker och trädgårdsskapare som Jean-Marie Morel (Frankrike), Christian Cay Lorenz Hirschfeld (Tyskland), Evreolo Silva (Italien) och A.J. Downing (USA) sätts i sitt större sammanhang, så kommer också (förhoppningsvis) den Walpole'ska historieskrivningen att få ge vika. Belägen för dessa, och andras, genlar locat-föreläsa kommer då att uppdagas. Hänförelsen för "naturen" eller "det naturliga" har distrahert historiska undersökningar av trädgårdens representationer ända sedan Walpole's kidnappning, hävdar Hunt. Trädgården som idé, i sina olika "naturer" är den viktigaste av dessa. Hur skall vi då nå dit? Jo, i den tredje delen formulerar Hunt sju principer, eller riktlinjer, följande på varandra, för framtiden. Någon alternativ historieskrivning är det dock inte frågan om. "Teleologin" må ha varit det sena 1700-talets livsluft", skriver Hunt, "men får inte vara syret för vår analys av de historiska trädgårdarna idag". Alltid, ut med teleologin och det engelska tolkningsföretaget i historieskrivningen. Vi måste vidare sluta att sätta det formella mot det informella, hävdar Hunt, liksom André Le Nôtre mot Lancelot "Capability" Brown, och också trädgård mot ekologi. Alla olika trädgårdstilar är sätt att presentera och åter-

¹ Teleologi = tankeriktning enligt vilken naturskörden eller naturföreteelser, inte bara handlingar, kan och bör förklaras genom svar på frågan vilket ändamål de tjänar (ändamålsenighet).

presentera naturen. Allt gestaltande sker med natur och naturlement, men allt gestaltade görs också i en kulturell kontext. Av detta följer, menar Hunt, att vi också måste se åt sidorna, mot de stora stälarnas underströmmar. Vi måste uppenbarligen nyttoträdgläderna, inte bara de stora till prydnad, och också ta i beaktande folkets trädglädar (vernacular gardens). På samma sätt måste den likt pendela återkommande strövan att upprätta parterren och de geometriska trädgläderna studeras, liksom motsatsen, att gåsa om vildmarken till buskage och parterrer till blomsterfält.

Kommen till den fjärde principen trycker Hunt hårt på att vi måste etablera ämnet trädglädshistoria oberoende av andra ämnens historiskskrivning. Men samtidigt måste vi se kopplingarna till dessa, framförallt till mentalitetshistoria och socialhistoria, och också låta dessa befrukta våra studier. Nyckelordet är igen interdisciplinart. Vi behöver sannoligen en stor arsenal av både material och metoder. Så drivs vi också att samarbeta. Mer än någonsin annat behöver vi en historiskskrivning gällande mottagandet av trädglädar och hur de brukades (konsumerades). Igår är det trädglädernas virtuella dimension som Hunt är ute efter. För att klara dessa studier måste vi emellertid också förstå vilket objekt det är vi egentligen studerar. Vi behöver nå en bättre förståelse av vad en trädgläd - landskapsarkitekturens prototypiska form - egentligen är. Avslutningsvis, och sammanfattningsvis, hävdar Hunt trädglädens uschitet bland konstverken genom sin inklusion av levande organiskt material. Omom trädglädens unika ställning, och genom den bland djuren (!) unika handling som människorna utför i sitt trädgläddskapande, kommer också författandet av trädglädernas historier att ge unika perspektiv. Våra historier kan och måste berätta något som andra historier inte gör. Se där vlet ännas *raison d'être!*

Det efterföljande *diskussionen* var livlig. Lena Landgren (LL) påpekade inledningsvis att fokus i den framtida efterfrågade trädglädshistoriska forskningen nu flyttats till 'upplevelsen'. På så vis kommer man förvisso ifråga termer och begrepp och kravet på deras definitioner, men i ett svenskt perspektiv krävs det fortfarande en massiv grundforskning. Elisabeth Jørgensen (EJ) betonade det kända förhållandet om segrens historiskskrivning. Det finns alltid en historisk intentionalitet. Den som har makten skriver också historien.² Beträffande begreppen förordade dock EJ en annan ordning, istället för att lärna begreppsvärdet gäller det att lärfinna desamma.

Kjell Landquist (KL) menade, liksom LL, att ett av artikelns viktigaste uttryck, såväl i använda ord som i

² Så är inte heller den moderna trädglädshistoriska forskningen, vårt seminarium eller detta referat, fritt från intentionalitet (red. anm.).

utpekad riktning för framtiden, var interdisciplinart. Han läste uppsärksambeten på att just det pågående seminariet i Forum för trädglädshistorisk forsknings regi med en 20-tal deltagare från ett total akademiska miljöer och discipliner och lika många föreläsare för antikvariska och projekterande miljöer, var ett manifest uttryck för just detta. KL gladdes speciellt över Hunts sjätte punkt (om kravet på en bättre förståelse av vad en trädgläd är), vilken också utgjort utgångspunkt för Mara Milens artikel för seminariet och en tidigare begreppsartikel av undertecknad.³ Det mycket engelska perspektivet kändes dock 'obekvämt' för en skandinavisk läsare.

Maria Flåk (MF) betonade också den mycket engelska utgångspunkten och polariseringen mellan formell och informell. I ett svenskt perspektiv, och i svensk historiskskrivning, skulle man snarare kunna se polariseringen mellan 1800-talet och sidorna både före och efter. Åsa Ahlstrand (ÅA) delade uppfattningen att den uppspelade motsättningen inte finns i Sverige, på fältet. Det är den engelska forskningen, fokuserad på sitt eget, som präglad och exportert (exportens) sin historiskskrivning byggd på motsättningen mellan det franska och det engelska. ÅA ifrågasatte också påståendet om att Europa fram till år 1700 inte såg något mode (stil) som överlägset något annat. Och om begreppen: "Vilka begrepp skall vi använda om vi inte får tala om formell och informell?"

Katja Grönlund (KG) försvarade Hunt. Den engelska historiskskrivningen verkar vara helt fast i dikotomiseringen mellan 'det franska' och 'det engelska'. Kanon måste man då helt enkelt byta termer för att se något annat! Beträffande de olika 'stälarna' hävdade KG att de självklart arbetar med olika rum, där de geometriska formerna representerar förhållandet till en högre verklighet, vilket den engelska parkens rum inte med samma självklarhet kan säga göra.

Åsa Ahlström (ÅKA) påpekade att Hunts text verkar sänderfalla i två skikt. Ett uppbyggligt, vilket hävdar ämnet trädglädshistorias betydelse i sig och svare på frågan varför vi behöver en specifik trädglädshistorisk forskning. Men också ett 'insulärt', vilket i sina olika punkter (vilka korresponderar mot Dumbarton Oaks forskningsprogram) positionerar USA mot Storbritannien. Man antar här en bitarhet mot Garden History Society och ser hur artikeln, eller detta skikt, vänder sig till en amerikansk läsekrets. I detta inlägg CN, i en sidordnad diskussion kring ett annat av John Dixon Hunts begrepp, infört av KL - *placemaking* - introducerade ÅKA det av geograferna ofta använda begreppet *topofili*.

³ Se t.ex. "Något om begreppet trädgård och dess förändrade innebörd" i *Nordisk Arkitekturforskning* 1997-4, s. 38-58. John Dixon Hunt behandlar för övrigt just detta utförligare än tidigare i kapitlet "What on Earth is a Garden?" i sin senaste bok *Greater Perfections. The practice of Garden Theory*, s. 14-31.

Elisabeth Jørgensen (EJ) vände sig instinktivt mod det perspektiv som resultatet ser trädgården som virtuell⁴, som idé, som bare blir oed och tester... "Trädgårdar är konkreta, fysiska, de finns här och nu och de behöver skötas om". När man arbetar med trädgårdar för andra så möter man 'nycklar' i proportioner, harmonier, upplevelser. Geometrin som stiliserad natur. Det gäller (också) att inte få en upplevelse försänd genom att få den beskriven i ord. Maria Flinck (MF) instämde i att Honn var fixerad vid de 'böga ämnena'. "Var blir kroppen, materialet och arbetet i trädgården av?" "Och vad om de små trädgårdarna?" MF underströk också den fortsatta betydelsen av grundforskning i Sverige. Vi måste arbeta som i andra historiediscipliner: beskriva, jämföra, dra slutsatser och ställa nya frågor. *Kjell Landqvist*

Aterstående rapporter från Forum's höstseminarium ingår i nästa nummer av Bulletinen.

Danske museers havepulje

Igenom en årsække har der eksisteret et uformelt mødeforum for danske museer, som arbejder med haveforskning eller har et historisk haveanlæg.

Puljen, som har eksisteret i omtrent otte år, har cirka 30 medlemmer, som mødes en eller to gange om året forskellige steder rundt i Danmark. På møderne berettes om undersøgelser, om ny bøger og artikler med relevans for medlemmerne, og ofte besøger vi også et musealt haveanlæg og får fortalt om overvejelserne omkring det. Ved et møde i maj 2000 så vi bl.a. de store anlægsarbejder på Frilandsmuseet i Sorgenfri i forbindelse med rekonstruktionen af herregårdshaven ved Høllerup Østergård.

Ved dette møde havde vi den glæde, at Eiva Törn fra Landbruksuniversitetet i Alnarp fortalet om det plante genetiske bevaringsarbejde ved Nordisk Genbank. Hendes indlæg gjorde det klart for alle deltagere, at vi i Danmark har en stor opgave i fremtiden med plantebevarende arbejde.

Det plantebevarende arbejde er kun i sin vorden i Danmark, idet der først i år er blevet nedsat et plante genetisk udvalg under Fødevarerministeriet, et udvalg hvor museerne er repræsenteret ved museumsdirektør Peter Suensbej, Danske Landbrugsmuseum. Desværre tegner det til hovedsagelig at ville

arbejde med overvejelser omkring moderne genetikologi.

Eiva Törn indlæg bevirker, at der blev taget kontakt til den danske forening i Århus på Fyn, og i september blev der afholdt møde her, hvor vi hørte om deres bevaringsarbejde bl.a. af gamle rabarber- og hørleplanter.

For nogle år siden gennemførte Havepuljen for en bevilling fra Statens Museumsnavn en pilotregistrering af gamle haveanlæg: vel at mærke haveanlæg ved boliger på land og i by. Det viste, at der endnu eksisterende haveanlæg fra meget forskellige perioder, men det viste også, at der ikke er nogen opmærksomhed på dem, og at de som oftest forsvinder, når ejerne dør. Som et resultat heraf er der blevet foretaget registreringer af enkelte haveanlæg rundt i landet, men kun i begrænset omfang.

Desværre er der i Danmark så ringe interesse for bevaringsarbejdet med gamle planter, så Havepuljen to gange har fået afslag på ansøgning til Statens Museumsnavn med henblik på at få foretaget en grovregistrering af de planteskoler o.lign., hvor man kan skaffe sig gammelt plantemateriale. Et sådant katalog ville der være god brug for både til de mange museums haver, som bliver anlagt i disse år, og til almindelige haver, hvor man ønsker at have gamle planter.

Når dette hjertesuk har lydt, skal det dog siges, at en række museer bevarer lokale plantescier. På Melstedgård på Bornholm er der bl.a. gammel spinat og rabarber, i Købstadsmuseet Den Gamle By i Århus mange pottplanter, på Vestfyns Hjemstavngård nær, på Tønder Museum stauder fra haver i marsken, på Langølands Museum lokale rosløgte roser, på Frilandsmuseet kartofler og på Dansk Landbrugsmuseum en meget stor samling gamle danske frugttræer.

Ligeledes bliver der på enkelte museer foretaget havekulturbistorisk forskning, og flere museer har fået midler hertil fra Statens Museumsnavn efter anbefaling fra Havepuljen. For eksempel er der på Æro Museum blevet foretaget en registrering og undersøgelse af de specielle skipperhaver, på Als af arbejderhaver og på Langeland af landbohaver.

Havepuljens planer for den kommende tid er dels en studietur i maj til Skåne, og dels en begyndende registrering af plantebevarende arbejde på de danske museer.

Koordineringen af det havehistoriske arbejde er i sin vorden i Danmark. Til gengæld sker der meget rundt på enkelte museer, og havepuljen er

⁴ Hurti refererar i artikeln själv till sin essä "The Garden as Virtual reality" i Das künstliche Paradies: Gartenkunst im Spannungsfeld von Natur und Gesellschaft, red. Marcus Kohler i Die Gartenkunst (special issue) 1997, vilket också ÅKA uppehöll sig vid.

et godt diskussions- og inspirationsforum for dette arbejde.

Henvendelse kan ske enten til Henrik Vensild, Frilandsmuseet, Kongevejen 100, 2800 Lyngby, eller Helle Ravn, Langelands Museum, Jens Winthersvej 12, 5900 Rudkøbing, tlf. 45 63511010, e-mail: hr@rudkom.dk
Helle Ravn

Studier och forskning

Lena Landgren: forskningsbidrag från SJFR för en läs avslutande arbete med *Lauro*, myrta et baco frequentata. *A study of the uses of plant material in the ancient Roman garden.* För avhandlingens innehåll, se Bulletin nr 11, sid. 7-8.

Catharina Nolin arbetar sedan årets början med två nya forskningsprojekt. Det ena gäller arkitekten Laes Ismael Wahlmans verksamhet som trädgårdsarkitekt under 1900-talets första decennier. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet (tidigare HSFR) och är förlagt till Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Projektet kommer att pågå åtminstone till och med år 2002 och ska utmynna i en publikation. Wahlman hade en omfattande verksamhet som trädgårdsarkitekt och gestaltade såväl villa- och herrgårdsparkar som offentliga parker och begravningsplatser. Jag presenterade projektet då det ännu befann sig på planeringsstadiet vid Forum's forskarseminarium med Michel Coman i januari 2000 (se Bulletin nr 11). Det andra projektet gäller Millesgården. Det finansieras av Riksbankens jubileumsfond och är förlagt till Millesgården. I projektet ingår fyra forskare med olika inriktning. Tillsammans med arkitekten och läroven vid KTH Anders Bergström studerar jag Millesgården som hem och museum, trädgård och skulpturgård från dess tillkomst omkring 1910 till Carl Milles död 1955. Carl Milles utformade själv Millesgården tillsammans med sin bror arkitekten Evert Milles. Syftet är att studera Millesgårdens tillkomst och utveckling, utvärdera förebilder och inspiration samt sätta in gården i ett historiskt och arkitektoniskt sammanhang. Konsthistoriker Eva Nolin studerar en del av Carl Milles skulpturer utifrån ett politiskt perspektiv, medan antikvetaren Johan Plemsberg undersöker Carl Milles som samlare av antik skulptur. Projektledare är Elisabeth Ljén, intendent vid Millesgården. Forskningen kommer att pågå till och med år 2002 och beräknas utmynna i flera publikationer.
Catharina Nolin

Forskarforum

Alnarpsbiblioteket gör äldre forskningsmaterial tillgängligt
På Alnarpsbiblioteket drivs sedan en tid på försöksbasis ett digitaliseringsprojekt för äldre trädgårdshistoriskt material. I första hand är det material ur Svenska trädgårdstidskrifter som läggs i en databas och görs sökbara på olika sätt. Projektet är ännu i uppbyggnadsfasen och systematik och användarteknik diskuteras fortlöpande med den Trädgårds- park- och landskaphistoriska forskargruppen vid SLU Alnarps. Initiativtagare och projektledning är Lennart Holm och Ulla Ekström vid Alnarpsbiblioteket.

Agrarhistoriska mail-listan.

I många fall tangerar trädgårdshistorien den agrarhistoriska forskningen. För dem som vill utrika sitt kontaktnät och vetande inom det agrarhistoriska fältet finns en bra och livaktig mail-lista. Fden som är intresserad av den agrarhistoriska mail-listan kan vända sig till Per Lagerlö på mailadress: per.lagerlo@raa.se.

Artiklar

Jeg en gård mig bygge vil, der skal være høve til...

Dette er titlen på en alment kendt dansk bernesang - og derfor var det nærliggende at benytte denne titel til en etnologisk undersøgelse af det danske landbrugsbyggeri og danske landbohavens udvikling og kulturhistorie igennem 1900-tallet. Landlig byggestruk er et traditionelt etnologisk tema, men forskningen er kun i begrænset omfang blevet fulgt op for 1900-tallets vedkommende. Samtidig er der aldrig blevet foretaget en komparativ undersøgelse af danske landbohavens kulturhistorie, og de to fejer er ikke blevet set i indbyrdes sammenhæng. Da forskningsrådene formulerede satsningsområdet "Det agrare landskab" var det derfor oplagt at søge midler til en sådanne undersøgelse, som vil udkomme som en monografi på Landbohøiologisk Selskab i slutningen af året.

Nogle af de væsentlige problemstillinger var, om der stadig eksisterede lokalvariationer indenfor landbohavens og havekulturen og at afdække aktørerne bag ændringsprocesser. For hvertes vedkommende var det endvidere formålet at afdække udviklingen indenfor de danske landbohavere igennem århundredet og at undersøge, om der var sket en urbanisering af havekulturen.

Undersøgelsen er blevet foretaget af *mas.ingp.* Peter Dragsbo, Middelfart Museum og

underteggede, og vi blev begge frikøbt fra vores museer i en periode af seks måneder. Peter Dragsbo har mere koncentreret sig om bygningsudviklingen og jeg i haveudviklingen, men vi har foretaget undersøgelsen sammen, og vi udvalgte tre forskellige områder i Danmark til sammenlignende studium:

1. Et midtjysk område syd for Viborg, som dels består af tidligere bedelandskab med mager, sandet jord og dels af morænejord. Her var der i begyndelsen af 1900-tallet overhovedet ingen traditioner for hverken frugt- eller prydhaver, men kun en simpel klitgrød med et dige omkring. Bygningerne har været opført af billige materialer. I området er der i dag udbredt kvægvælg med mælkekvæg.

2. Et vestfynsk område hovedsagelig med god lerjord. Her har der igennem århundreder været haver, og der har været avlet specialafgrøder såsom kumle, tobak og frugt. I området er der bevaret en del firelængede bindingsværksgårde, og der er hovedsagelig plante- og svineavl.

3. Et sydøstdansk område, nærmere bestemt øen Als nord for Flensborg Fjord. Her har der været en højt udviklet havekultur, og den første danske planteskole blev oprettet i byen Sønderborg i 1694. Området er et typisk kulturgrensområde med træk både fra dansk og hollandsk kultur. Mange af gårdene var i princippet oprindelig enlængede med både stald og bolig i samme længe. I dag er der en meget stor svineavl på praktisk taget alle gårde.

I hvert område blev der udvalgt godt 20 gårde, og der blev foretaget såvel arkivaliske studier som feltarbejde med interview af gårdejerne og deres koner, havekonsulenter og -arkitekter, planteskoleejere, anlægsgartnere, museumsfolk m.m. En række af gådene blev udvalgt, fordi der fandtes materialer fra 1930-erne i Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser / bondeglædsundersøgelserne, andre fordi de var udpeget af lokale museumsfolk, og atter andre fordi vi efter en første rundtur fandt dem interessante. Endvidere blev der fotograferet og indsamlet fotomateriale, haveplaner, bygningstegninger, regnskaber m.m. Især de mange luftfotografier fra 1930-erne og frem viste sig at være et meget vigtigt kildemateriale.

Da der kun er skrevet sporadiske artikler om danske landbohaverens udvikling var det først og fremmest nødvendigt at skabe sig et overblik over udviklingen, hvilket skete ud fra De danske Haveselskabers blad "Haven", som er udkommet siden 1901 samt ud fra samtidig haveliteratur.

I begyndelsen af århundredet blev der gjort et stort arbejde for at fremme frugtavl, og både husmandsforeningerne og haveselskaberne

lagde et stort arbejde i det. Det skete dels som hjælp til selvhjælp for de mange husmandsfamilier, dels på grund af vandskadespejlet var i fokus i de år, og dels for at begrænse importen af udenlandsk frugt. Efter en hed debat i 1920-erne om det ønskelige i at landbohaver udvikledes som byhaver eller ej, blev der mere stille omkring landbohaverne i 1930-erne. I 1940-erne kom der på grund krigens væksehæmning igen fokus på landbohaverens nytteværdi. Men med den voksende gruppe af villasejere og senere parcelhusejere, forrykkedes organisationernes interesse sig mere til at beskæftige sig med byhaver, og først i 1990-ernes slutning er der igen kommet fokus på landbohaverne. Generelt er landbohaverne udviklet som en lag-på-lag kultur, hvor man har taget træk fra de stilsmæssige haver og har tilpasset dem til de allerede eksisterende haver. Blev en have lagt om, blev det almindeligvis gjort af en anlægsgartner, og selv hvis en havekonsulent udarbejdede en haveplan, blev der ofte bevaret ældre træk. Blev haverne lagt om i 1960-erne eller 1970-erne, blev der brugt mange af de samme stilsmæssige træk som i parcelhushaver. Til gengæld har 1990-ernes landboere haft et klart ønske om at få en landbohaver og ikke en parcelhushaver. I en landbohaver skal der således stadig være de tre klassiske elementer: køkkenhave, frugthave og prydhave, der skal være kraftige lægvende hegn, der skal være en sidde- og spiseplads i umiddelbar nærhed til køkkenet, og der skal være store træer. En række af haveanlæggene er at betragte som folkekunst, et begreb som ikke er blevet anvendt i Danmark i omkring 30 år. Men hvordan vil man ellers betegne det, når en husmand på heden efter sin pensionering giver sig til at lægge haven om med et utal af stensatte bede, men plantefølg i sortlakerede bilfjedre og med kasserede landbrugsredskaber som pyntegenstande? Har præsenterede stolt en "bæger" bestående af to flade sten med grøn "salat" (huslag) imellem!!!

Selv om en række elementer i landbohaveren er de samme som i byhaveren, kan man ikke tale om en urbaniseret have, idet den bliver bragt på en anden måde, og elementerne indgår i en anden sammenhæng end i byhaveren.

I gennem århundredet er der i de tre områder sket en havemæssig tilnærmelse til hinanden, men der eksisterer stadig tydelige forskelle, som er kulturelt betingede. For eksempel placeres haven forskelligt i forhold til bygningerne, arealet er meget forskelligt, og der er også forskel på, i hvilken grad man passer sin have og hvor meget, man gør ud af den. Ligeledes er der kulturelt betingede forskelle i

plantescortimentet. I Midtjylland planter man ikke et almindeligt grantræ i haven, fordi gran har været bragt som løbægt, mens man på Als bruger solnære grantræer. I det hele taget har tilstedeværelsen af planteskoler på Als gjort, at man her har mange forskellige sjældne træer. For eksempel har der (gennem hele 1800- og 1900-tallet været et stort antal muspler, morbær og tulipantræ.

Helle Ravn,

Langlands Museum, Jens Winthersvej 12, 5900
Rødby
hr@rskm.dk

The Restoration of the Giardini segreti at the Villa Borghese in Rome (Italy)

By Ada V. Segre, landscape historian and
garden designer.

Introduction

In December 1999 the restored *giardini segreti* at the Villa Borghese in Rome were opened to the public, in spite of the stormy weather. The untimely date was a constriction by law, since the three-year long restoration plan was funded by Jubilee money, which had to be spent by December 24. The preparation was frantic, and of course not all the gardens were really finished, but on December 16th they were made to look at their best, with forced flowers enlivening the newly planted gardens. The combination of rigid law, and a certain lack of professional understanding for landscape issues among decision makers, implies that the restoration of gardens is more subordinated to the immediate political gain than to technical constraints. In spite of all these aspects, it can be said that this project was certainly a breakthrough in Italy, since a lot of effort to make it a success was put in by the X Department of the City of Rome, directed by arch. Mirella Di Giovine, both during the construction of the gardens and throughout the subsequent maintenance programme. A year after the opening, the four gardens still look good, though many more improvements can be put into them.

The author of these notes had the opportunity of being called in as chief consultant, based on the knowledge of seventeenth-century Italian flower gardens, the subject of her doctoral dissertation at the University of York (UK, 1995), and on her experience as a garden designer. It was a rare chance to be able to apply theoretical information on real gardens, and an extremely instructive as well. She provided the overall conception for the intervention, the design of each individual garden as well as the planting design, and assisted in the supervision of the

planting. Another lucky circumstance was the availability of historical research through the Borghese family archives, undertaken over more than fifteen years by Alberta Campitelli, director of the Villa Borghese, and generously offered for the restoration project. Though lacking in those details one would have wished for, this ensured that no real obvious evidence was overlooked. It also saved a lot of time, which would have been necessary to allocate otherwise.

Archaeological enquiry started on a left foot, as a layer of a m.1.5 was destroyed in three of the gardens; this was an accident due to elements which acted in an uncontrolled manner, independent of the administration decisions. Fortunately, the destruction of the archaeological evidence in the *Giardino Vecchio* was prevented, and a thorough campaign did take place, bringing to light vestiges of the seventeenth-century underground aqueduct, parts of the enclosing wall of the sixteenth-century garden, stone holders for pergola poles, as well as the former position of the monster-head fountains attached to the wall. The superficial layers of the garden had been, however, totally upset by continuous changes of the gardens - including their use as vegetable gardens during the war- and not all expected data emerged. At a later stage, some archaeological enquiry was undertaken also in the other gardens, which permitted to find the foundations of the small late-eighteenth century pineapple greenhouses in the *Giardino della Meridiana*.

The philosophy of the restoration plan

Four secret gardens at the Villa Borghese were the object of the restoration intervention, though only three of them were long-standing gardens, while the fourth was transformed into one only during the second decade of the twentieth century. The gardens were walled and laid out on long and narrow terraces, flanking the *Casino Borghese* to the east (*Giardino Vecchio*) and in sequence to the west (*Giardino dell'Uccelliera* and *Giardino delle Meridiane*), the names taking after the beautiful seventeenth-century aviary and the lodge surmounted by a sundial at the far ends of each garden. These three gardens stood on the border between the *primo recinto* (first enclosure) in front of the main building, and the *secondo recinto* (second enclosure) on its back. The fourth garden was located in the *terzo recinto*, which enclosed the animal park. It used to host turtles during the seventeenth century, and was transformed into a propagation garden with a greenhouse, marked in late-eighteenth-century maps. Though the secret gardens were built at different times, they share certain common traits, such as their

rectangular shape, the same width, and being laid out on the same line. Therefore, the restoration plan had to include the three and one gardens and provide a unique conception for all four. The gardens were all in very bad condition: even the refurbishment undertaken during the second decade of the twentieth century, which was based on an arabesque boxwood *parterre*, was nearly entirely cancelled. Homeless people used the space as a permanent dwelling, while squatters inhabited the two lodges. Feeding points for cats were also found sparsely, filling the gardens with unpleasant smells.

The restoration plan offers a historically-based new design for each of the gardens. This is justified by the nearly total destruction of any previous layout, and by the lack of knowledge on the internal design at any time. The main guidelines for the intervention were the following:

- To enhance and improve the abandoned gardens through the creation of precious ones, sympathetic to the importance of the place.
- To transform the four enclosed gardens into the most precious areas of the Villa Borghese, a focus that would induce the improvement of other parts of the park.
- To emphasize the seventeenth-century character of the *Giardino Vecchio*, of the *Giardino dell' Uccelliera*, and the *Giardino della Meridiana*, through the creation of a series of citrus and flower gardens, according to the original type. During the seventeenth-century they symbolized preciousness and often overlapped with the idea of a garden.
- The creation of a system of gardens, complemented by the fourth one, to be used as a propagation garden servicing the three more representative ones, and designed in analogy to similar historical and existing examples.
- To evoke the historical character of each garden from the design and planting perspective, creating specific differences between them according to the period in which they were created (end of 16th to early 17th c. for the *Giardino Vecchio*, first half of the 17th c. for the *giardino dell' Uccelliera*, second half of the 17th c. for the *Giardino della Meridiana*).
- To adopt the drawing techniques and dosing principles used in the 17th century for the creation of garden plans.
- To recreate planting associations typical of different periods in the late sixteenth and seventeenth centuries.

- To create a museum of gardens, where a cultural and aesthetical experience can take place, providing the opportunity of confronting a rather overlooked chapter of Italian garden history. It is ideally the outdoor prosecution of a route that starts with the visit to the art in the nearby *Galleria Borghese*.
- To provide the possibility of a controlled public use of these gardens.

The restoration plan

The restoration plan is based on the chronological differentiation between the enclosed gardens: the *giardino vecchio*, so-called in contemporary documents, pre-existed the Borghese acquisition, and was originally the walled garden of a nearby building. It is restored as a mixed flower and citrus garden; its design is inspired to Simone Felice Delino's engraving included in the second Falda's series of the *Giardini di Roma* (between 1678 and 1683) and by a similar citrus garden found on the third terrace of the *Giardino Buonaccorsi* at Pozzina Picena (late 18th c., based on 17th c. models). These provide the only known visual evidence of citrus gardens, with carved-stone pedestals (cm. 64 of height) placed in the middle and on the corners of compartments. A collection of available citrus plants in pots has been put into this garden, while the planting design of the beds is inspired to the 'cottage tradition', which was characteristic of late sixteenth-century flower gardens and survived well into what is called today the 'cottage garden'. It included those plants which were considered suitable for the making of garlands, crowns, wreaths and festoons, and ultimately nosegays. This tradition had an antiquarian quality and plants were alledged with magic, symbolic and medicinal, as well as aesthetic properties. There were two main categories groups of plants: those with an eye-catching flower and a pleasant scent, and those with a negligible flowers but with very scented leaves or roots. These included mostly flowering perennials and herbs, and a number of shrubs with scented leaves; the list was very specific though new plants were also added, mainly through the renewed interpretation of ancient texts. The *Giardino dell' Uccelliera* is characterized by a layout formed of *apartment* or *alcove* (compartments), according to early seventeenth-century model plans, drawn on a modular grid which takes after the modules of present architectural elements, such as the facade of the lodge and the width of the wall fountains. The main planting design is based on flowering bulbs, such as hyacinths, narcissi, anemones and a limited number of tulips, according to early

seventeenth-century planting conventions in Roman gardens. It also included a collection of jasmynes in pots.

The *Giardino della Meridiana* follows similar principles, but represents the second half of the seventeenth century, as it was completed around 1680 and included a 'teatro di fiori', a flower theater on a double timber staircase, surmounted by a maquet, and enclosed by a balustrade. Flower pots were displayed on it and people would walk amidst them, kept at a distance to avoid thefts. This flower theater probably occupied the whole garden area, but its restoration in its former shape was not possible, as its exact design remains conjectural and it would have been quite difficult for a public administration to maintain a large number of pots. Therefore, the proposed plan is based on similar mid-seventeenth-century flower garden design, with a central star representing a wind rose and ideally associating with the painted sundial on the *Casino della Meridiana*. Details of the outer borders of the compartments (the so-called *faux*, corresponding to the French *platie-bandes*) were inspired to a mid-seventeenth-century decoration of a Borghese cupboard, found inside the main building. Only a reduced evocation of the former flower theater was proposed in the form of a three-stepped timber structure, flanking the central footpaths, which still needs to be put in the garden. The planting is also based on mid to late seventeenth-century conventions and fashion, and it included a collection of historical tulips, sweet violets, ranunculus and anemones. In this garden flowering bulbs and perennials are mingled, which differs from the more neat distinction between the two in the *Giardino dell'Uccelliera*.

The original idea was to make a neat distinction between the *Giardino vecchio* and the two seventeenth-century gardens, by using *Myrtus communis* to edge the beds in the earlier garden, and the *placelle* (flat bricks) in the later ones, as indicated in seventeenth-century literature. In the end, for unknown reasons, all three gardens were laid out with bricks, regrettably lined in cement, since the technique of dry laying-out would have been too complicated to carry out.

And finally the fourth walled garden was subdivided into parallel rectangular beds, and includes fully sun-exposed and shaded areas for the drying and growing of bulbs, perennials, for seedlings, and for the propagation of windflowers. Hopefully, this garden will become fully active in time, as intelligent maintenance is the key for the future of the renewed gardens.

The restoration of the *giardini segreti* owes a lot to those nurseries which helped in providing old cultivars of bulbs and perennials, both rare or out of fashion, often in small quantities. It also owes a lot to all craftsmen which worked hard in order to accomplish this multiple-effort task and to bring back some of the original splendour and preciousness to the Villa Borghese.

Ada Segre: doctoral dissertation: *Horticultural traditions and the emergence of the flower garden in Italy (1550 to 1660 ca.)* University of York, York 1995.

Email - Ada Segre:
gil2984@iperbole.bologna.it

Bokanmälningar

HISTORISKE HAGER. En nordisk hagehistorisk artikkelsamling ved 100-årsfeiringen av Muséhagen i Bergen, mai 1999. Redaksjon: Dagfinn Moe, Per Harald Salvesen, Dag Olav Øvstedal
Fylg: Alma Mater
ISBN 82-419-0261-1
Pris: Nkr. 298,- (183 rikt illustrerte sider)

I forbindelse med 100-årsjubileet for den botaniska Muséhagen i Bergen arrangerades det ett seminarium i mai 1999. Artiklar baserade på föreläsningarna från detta seminarium utgör stommen i boken HISTORISKE HAGER. De är så supplerade med drygt en halv dussin andra artiklar. Bokens 23 kapitel spänner över ett vidt fält av teman som reflekterar främst norsk trädgårdshistoria från 1600-talet til vår tid. Men de svenska föredragshållarna Bengt Jonnell (Bergianska trädgårdens skiftande roller genom 250 år), Ingela Andersson (Orangerier och växthus i Sverige), Inger Ernstsson (Gunnabo åter till 1700-talet) och Maria Flinck (Trädgårdensvenering i Stockholms innerstad) bidrog till att ge seminariet och boken ett nordiskt anströk.

Det var ett mål for seminariet att visa spennvidden i de ulike fagområdene som er involverte i historiske trädgårdar och plantor. Dessamma gæller for boken og derfor er en rekke eksperter representerte, t.ex. botanikere som Knut Fager (Muséhagen - 100 år), Dagfinn Moe (Claus F. Fasting, 1746 - 1791. En europeer i norsk hagekunst m.fl. artiklar), Liv Borgen (Professor Schübeiers plass i norsk hagebrukshistorie) og Per Magnus Jørgensen (Bruk og misbruk av plantesorter i historiske hager). Landskapsarkitektur er Annegrith Dietze (1600-tallets kjøkkenhagetradisjon på Baroniet rosendal), Synnøve Kløve-Græc

(Hager og parker anlagt av anleggsgartner og hagerkitekt Ingolf Eide i perioden 1898 - 1938) och Anders Kvam (Gamlehaugen, Bergen). Førelag til rehabilitering av parkanlegg. Arkitektene representeres av Ingela Andersson och konstvetarna av Inger Ernsson och Sylvie Cook Evjenh (Hageplanter med krav til vinterlagring på 1700-tallet i Bergen). Tre konikere och två botanikere har skrivit artikelen *Beskrivelse av den trolig eldste norske påskelilje kultivar basert på kjemiske, morfologiske og cytologiske undersøkelser*. Entomologer er Maria Flinck och Mari Marstein (Bruk av lokale hageplanter ved museene). En etnobotanisk innfallsvinkel representeres av Brynhild Mørkved (Serdhagene i Nord-Norge - stadsbevaring og kulturhistorie). Trädgårdsjournalist Kent Langelands bidrag (Kilder til kunnskap om et hageanlegg - i dette tilfellet Bjørnstjerne Bjørnsons hjem Aulestad i Østre Gausdal) visar också hur vidkunfamnande temat trädgårdshistoria är.

I øvrigt er det artiklar om *Naturalisering av hageplanter av Eli Fremstad* och om *Londen - den romantiske parken ved Nes Verk - botanisk historikk og gjenstående vegetasjonsflora av Per Arvid Åsen*, som begge är botanikere. Som seg her och där i en bok om historiska trädgårdar kommer också några røster från svanna tider till ordet. Claus F. Fasting i artikelen *Om havevekster og havekunst* (tryckt 1780), Wollen Danbert Kron i *Om hager i Bergen - nedtegnet omkring 1895 - 1899* och Henrik Wergeland i *Om havebruk* (1843 - 45).

Denna stora spännvidden i teman och författarnas bakgrund beror förstås på mycket spännande läsning och en mångfasetterad bild av trädgårdarnas utveckling och trädgårdsläsarens utbredning i de två "broderfolken" land.

Madeleine von Essen

Thorbjørn Andersson *Utangfor staden. Parker i Stockholms floroer*. Stockholms tekniska historia. Stockholmsmonografier 62-VII. Stockholmia förlag 2000. ISBN 91 7031 098X. I höstas kom Thorbjørn Andersson med en ny bok betitlad *Utangfor staden. Parker i Stockholms floroer*. Boken kan betraktas som en uppföljning till Bertil Askers *Stockholms parker. Insektstaden* från 1984. Texten är dock betydligt mera medryckande och spänningsfylld än Askers bevis katalogartade presentation. Thorbjørn Andersson låter oss följa Stockholmsfloroernas stadsbyggnads- och parkutveckling under 1900-talet, från de första trädgårdstäderna till miljöprogramområdenas storskalighet. Bostadsområden som Enskedeområdet står om Stockholm från 1900-

talets början och Södra Ängby och Norra Ängby väster om Stockholm från 1930-talet presenteras och analyseras. Läsaren får följa utkomsten av Ålstenparken i Bromma, utformad av botanikern Rutger Sernander med utgångspunkt i området egna karaktär. Stockholms parkförvaltning under Holger Bloms och Erik Glemmes epok ges stort utrymme och exemplifieras med bland annat Norr Mälarstrand och Fredhällsparken. I Årsta och Västerorp som tillkom under 1940-talet gavs skulpturer och annan konstnärlig utsmyckning stort utrymme i parkmiljöerna. Med Vällingby ställdes nya krav på parkplanerna. Nu fick de även i uppdrag att skapa en helhet av torg, gator och affärskomplex. Med 1960-talets bostadsområden som Grindtorp i Täby och Fitja gjorde standardiserade växt- och byggnadsmaterial sitt intåg i parkerna och bostadsmiljöerna. Boken som är rikt illustrerad med ritningar och fotografier - både äldre och nytagna rekommenderas varm till alla som är intresserade av 1900-talets park- och stadsbyggnadsfrågor.

Catharina Nolin

Avhandlingar/Abstracts

Eva Gustavsson, doktorsavhandling *Trädgårdsideal och kunskapsryn. En studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswärd och Ulla Molins skapande handling. Agraria 262, Alnarp 2001.*

ISSN 1401-6249, ISBN 91-576-5785-8
[Garden Ideals and Views of Knowledge. A study in the expression of meaning, with examples from the work of Gösta Reuterswärd and Ulla Molin.]
 The thesis has its point of departure in a view of knowledge which is directed at understanding garden design and landscape architecture as knowledge in action. It is organised as three short articles and a longer essay.

The unifying philosophical approach of the thesis is presented in concentrated form in the initial article. With reference to the scientific understanding named action-oriented humanistic theory, the article examines how our attitude towards gardens changes when focus shifts from aesthetic qualities and symbolic significance to the underlying ideals and intentions which are aesthetically expressed when translated into action. This is a notion of art which perhaps has more to do with the legacy of Ancient Greece than the aesthetic theories of what is beauty originating in the Age of Enlightenment. In its critical approach to positivist ideals of objectivity, this article also relates to a continental tradition of historical philosophy and linguistic theory which can be traced back to the Italian philosopher Giambattista Vico.

The second and third articles in the paper have their empirical application in the gardening work practised by Gösta Reuterswärd and Ulla Molin in the mid 20th century. In this connection, two different biographical means of attack have been attempted. While the one builds on an interpretation based on original research, the other is characterised by its restriction to two types of primary source and how these in their turn have been exploited to illustrate and give concrete examples of the work of a particular individual within the context of prolonging tradition.

The closing essay assumes a more refined view of the action-oriented perspective, in which the intention is, with a methodological starting point in Aristotelian rhetoric, to approach considerations and intentions concealed in the ways in which people choose to work with gardens. In this comparison of the gardening tradition of Gösta Reuterswärd and Ulla Molin, the aim has been to interpret the meaning which has sought its expression through their work.

Key words: Garden design; landscape architecture; action-oriented humanistic theory; theory of art; intention; meaning; significance; action; aesthetics; ethics; philosophy of history; Aristotle; rhetoric.

Author's address: Eva Gustavsson, Department of landscape planning Alnarp, Swedish University of Agricultural Science, S-230 53 Alnarp, SWEDEN.

Övrigt

I december år 2000 avled Guss Kemme, innehavaren av bokhandeln Natura et Cultura i Amsterdam.

Redan för flera år sedan övertog kopisthistorikern Guss Kemme bokhandeln Architectura et Natura i Amsterdam. I hans händer växte den till en av de bäst sorterade i sitt slag. Oavsett om det är från en akademisk eller praktisk vinkel – för alla som är intresserade av arkitektur, landskaps- och trädgårdsarkitektur och botanik är Architectura et Natura med sitt breda, internationella sortiment ett begrepp. Gusion Beckers, som redan samarbetat med Kemme under en tid, har tagit över butiken. Ny i sortimentet är Kajja Gillners avhandling *Rassemble. Jeger and gaze. Dialogues from the landscape garden*.

Adressen till Architectura et Natura är Leliegracht 22, NL-1015 DH Amsterdam, tel. 00-31-20-6236186

Budeloch Norder